

Иако у истраживању цивилно-војних односа и демократске контроле војске може да се пође од Платонове *Републике* написане пре готово две и по хиљаде година, и чувене дилеме „ко чува чуваре“ и Јувеналовог питања *sed quis custodit ispos custodes* – прве теоретске основе за њихово изучавање дате су у периоду Хладног рата. Наиме, као полазне основе у изучавању савремених цивилно-војних односа узимају се два дела: *Војник и држава* Семјуела Хантингтона (1957) и *Професионални војник* Мориса Јановица (1960). Поменути радови сматрају се класичним теоријама цивилно-војних односа. Поред класичних теорија о цивилно-војним односима данас може да се говори и о многобројним тзв. постхладноратовским теоријама цивилно-војних односа.

Кључне речи: *цивилно-војни односи, демократска контрола, теоретске поставке, класичне теорије, постхладноратовске теорије.*

Увод

Од античког доба постављало се питање да ли засебно оружано тело створено да штити интересе друштва може да представља претњу по само то друштво. Главна тема Платонових дијалога у *Републици*, пре две и по хиљаде година, као и основна дилема са којом су се суочавали античка Грчка и Римско царство било је *sed quis custodit ispos custodes* (ко чува чуваре). Прва озбиљнија разматрања о цивилно-војним односима и јавној контроли над оружаним снагама појавила су се крајем 18. и почетком 19. века са оснивањем модерних политичких система у Европи и Северној Америци. Процес формирања нових националних држава у Европи у другој половини 19. века дао је подстицај за развој интензивних истраживања у области поли-

* Ауторка је запослена на Факултету безбедности Универзитета у Београду.

тичких и војних наука. У том периоду објављивани су радови о односима политичких и војних елита и први пут је расправљано о питању поделе одговорности за командовање и контролу над оружаним снагама у пракси.

Основе за теоријско изучавање и истраживање цивилно-војних односа успостављене су педесетих година прошлог века покретањем три истраживачка пројекта у Сједињеним Америчким Државама. То су: Одбор за Студије цивилно-војних односа у оквиру Савета за друштвене науке (*Committee for Civil-Military Relations Studies at the Council of Social Sciences*), Пројекат Цивилно-војни односи при Фондацији 20. век (*Civil-Military Relations project at 20th Century Fund*) и Пројекат Цивилна и војна перспектива при Колумбија Универзитету (*Civil and Military Perspectives project at Columbia University*). Појављивањем поменутих пројеката створени су повољни услови за стварање класичних дела о цивилно-војним односима, Семјуела Хантингтона и Мориса Јановица. Њихови концепти превладавали су у теорији и едукацији више од тридесет година, док се крајем 20. века нису појавиле нове теорије цивилно-војних односа.

Класичне теорије цивилно-војних односа

Искуства из Наполеонових ратова и развој немачке државе током раног 19. века утицали су на Клаузевица и његову филозофску концептуализацију односа политике и војске. Клаузевиц наглашава (у свом делу *O ratu*), да је *рат само скуп политичких активности: да ни у ком случају није независан... Уколико је рат део политике, политика одређује његов карактер... Стога политика ствара рат...* Он успоставља однос између стратешких (политичких) циљева и војних метода, те наводи да војне акције увек треба да буду руковођене политичким условима и подређене крајњим циљевима друштва и власти.¹ Његове анализе представљају теоријску основу цивилне контроле над оружаним снагама у савременим државама, а као полазне основе у изучавању савремених цивилно-војних односа узимају се два класична дела: *Војник и држава* Семјуела Хантингтона (1957), и *Професионални војник* Мориса Јановица (1960).

Према Хантингтону (*Војник и држава*) војне институције било којег друштва обликоване су двама силама: функционалним императивом, који потиче од претњи безбедности једном друштву, и социјалним императивом, који је заснован на идеологијама, друштвеним императивима и институцијама које су доминантне. Основни појам те теорије јесте војни професионали-

¹ Joo, R.: *The Democratic Control of Armed Forces*, Institute for Security Studies of WEU, Paris, February 1996.

зам, при чему он наводи да је војник професионалац објективни и аполитичан слуга државе, те је стога подређен политичком руководству.² При разматрању питања цивилне контроле над војском, Хантингтон наводи да је „основни проблем у вези с дефинисањем цивилне контроле: како може војна моћ да буде умањена?“³ Он, при томе, наводи два могућа одговора у вези с субјективном и објективном контролом. Субјективна цивилна контрола претпоставља успостављање максималне цивилне моћи, а објективна цивилна контрола максимизирање војног професионализма. „Субјективна цивилна контрола постиже свој циљ тако што даје припадницима војске цивилна обележја, чинећи да се у њима рефлектује држава. Објективна цивилна контрола постиже свој циљ милитаризацијом припадника војске чинећи их оруђем државе.“ Аутор потом наглашава да „најбитнија ствар за било који систем цивилне контроле је умањивање војне моћи“.⁴

Хантингтон објективну цивилну контролу види као једини исправан вид демократске контроле.⁵ Циљ тог вида контроле је да се, раздвајањем политичког и војног процеса доношења одлука, досегне највиши могући степен професионализма у војсци. Политички лидери формулишу циљеве и неке основне услове за војне операције, док војни команданти извршавају војне операције. Политичко руководство не меша се у војне операције, а војни команданти не утичу на политику. Због таквог раздвајања тај модел цивилно-војних односа назива се *дивергентним моделом*. Хантингтон одбацује субјективну контролу оружаних снага, чији је циљ досезање највишег могућег степена моћи политичке партије која је на власти. Стога, политичко руководство настоји да контролише оружане снаге именовањем највиших генерала који су му политички блиски. Критеријум на основу којег се добија по-

² Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, 2008, стр. 26.

³ Хантингтон, С.: *Војник и држава – теорија и политика цивилно-војних односа*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 89.

⁴ Исто, стр. 89–94.

⁵ Међутим, у својој студији о демократској контроли у Швајцарској, Карл Халтинер је показао како се у швајцарском моделу цивилно-војних односа користи субјективна контрола. Швајцарска је федерална држава, међу најстаријим демократијама и цивилним друштвима у Европи, у којој људи по традицији гаје аверзију према централизованом државној моћи и имају *дубоко укорењено неповерење према професионализму у војсци*. У време мира Швајцарска нема врховног команданта. У случају кризе, парламент именује једног генерала, а *готово је очито да како невојни аспект тако и политички и лингвистичкокултурални аспекти имају удела приликом избора врховног команданта од стране парламента*. Швајцарски пример цивилно-војних односа показује како субјективна цивилна контрола може бити оправдан начин ретирања војске. Извор: Борн, Х.: *Вишеструка контрола оружаних снага у демократијама: Случај Холандије*, у: Хаџић, М. (уредник), *Демократска контрола војске и полиције у СРЈ – нормативне претпоставке*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001, стр. 194.

ложај у војсци није професионализам, него политичка лојалност. Хантингтон оспорава вредност субјективној контроли због њене тенденције да ограничи професионализам оружаних снага.⁶

У другом класичном делу *Професионални војник* (о цивилно-војним односима из периода Хладног рата) Морис Јановиц сматра нереалним стварање аполитичне војске да би се обезбедила цивилна контрола. Према њему, неизбежно је да војска постаје слична политичкој групи (што само по себи не мора бити негативно), под условом да су војне активности и даље „одговорне, ограничене и подређене цивилним властима“. Јановиц констатује да је „адекватна интеграција цивилних вредности“ значајна гаранција одржања цивилне контроле над оружаним снагама.

Из радова Јановица могуће је уочити *конвергентни модел* цивилно-војних односа, будући да он сматра да војска не треба да буде изолована од друштва и политичког система, напротив, војска треба да буде интегрисана у друштво и политику, што према његовом мишљењу гарантује узајамно прилагођавање политичких и војних циљева. Војна и политичка руководства заједнички одлучују о правцу и остваривању војних циљева, јер зависе једна од других. Демократска контрола се спроводи тако што се војно руководство обавезује у погледу политичких циљева.⁷

Разлика између Хантингтонове и Јановицеве теорије јесте у чињеници да Хантингтон види војни професионализам и политичку објективност као природни резултат функционалног императива, док Јановиц сматра да се такав професионализам може постићи једино политичком интеграцијом и образовањем официрског састава (друштвени императив).⁸

Класичне теорије о цивилно-војним односима (пре свега, Хантингтонова теорија), доживеле су многобројне критике.

На пример, у својој књизи *Професионализација војске и политичка моћ*, Бен Абрамсон говори да је погрешно то што се војска посматра као политички неутрална категорија. Према Абрамсону, ради одржавања демократске контроле над оружаним снагама неопходно је препознати њихову политичку природу и успоставити систем механизма институционалне контроле који би омогућили цивилним владама *фер избор* када су у питању политика одбране и политика иностраних послова.⁹

⁶ Овакав начин размишљања Хантингтон износи и у свом раду *Реформисање цивилно-војних односа*. Према њему демократизација је побољшала цивилно-војне односе, ограничила политичко учешће оружаних снага, реструктурирала оружане снаге ка извођењу војних мисија, смањила величину и повећала професионализам оружаних снага.

⁷ Исто, стр. 194.

⁸ Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 31.

⁹ Baev, J., Micewski, E.: *Civil-Military Relations – teaching guide and curriculum*, National Defence Academy Bulgaria, Sofia, 2005, p. 3.

Поједини теоретичари из периода Хладног рата стављали су нагласак на тенденцију војске да интервенише у политици, ради стицања политичке моћи преко војног удара. Најугицајнији аутор који заступа то гледиште јесте Семјуел Фајнер, са својим делом *Човек на коњу: улога војске у политици*.¹⁰ Фајнер је установио нивое политичке културе као кључне варијабле у цивилно-војној динамици једне земље. Он сматра да је цивилна контрола војске најјача у оним друштвима која имају висок степен политичке културе, будући да она омогућава да цивилно-војни односи буду јасно дефинисани, вредновани и институционализовани. Поред тога, државе са неразвијеном политичком културом, у којој се не цене правне институције и управа, склоније су државним ударима. Овим поставкама Фајнер оспорава Хантингтонову тезу да је војно учествовање у политици супротно професионализму, показујући кроз историјске примере да већи професионализам може водити државном удару.¹¹

Затим, Хју Стречан¹² (бавио се питањем могућности да професионална армија интервенише у политици) наводи да оно што ограничава утицај интервенисања није у чињеници да је војска аполитична, већ у политичкој култури унутар које војска оперише. Тај аргумент даље развијају Дебора Авент и Питер Фивер, који сматрају да је ниво цивилне културе функција политичке цене надгледања или контроле војске.¹³

На основу анализе цивилно-војних односа¹⁴ и класичних дела о цивилно-војним односима (пре свега на основу дела Хантингтона и Јановица),¹⁵ Фивер закључује да цивилно-војна *проблематика* представља комбинацију војске, која је довољно снажна и способна да обави задатке што цивили од ње захтевају и војске која је довољно подређена да ради искључиво оно за шта је цивили овласте.

Постхладноратовске теорије цивилно-војних односа

Према Ребеки Шиф,¹⁶ цивилно-војни односи успостављају се између три главна субјекта: војске, политичких елита и грађанства. Војска, односно њен професионални део, активно учествује у формирању војне политике. Политичке елите, као други партнер, дефинисане су функцијом коју обављају.

¹⁰ Исто, стр 4.

¹¹ Фајнер, С., према: Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитет у Београду, Београд, 2008, стр. 33.

¹² Стречан, Х., према: Исто, стр. 33–34.

¹³ Исто, стр. 34.

¹⁴ Feaver, P.: *Civil-Military Relations*, Annual Review of Political Science, 1999.

¹⁵ Feaver, P.: "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and Question of Civilian Control", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue 2, Winter 1996.

¹⁶ Shiff, R.: *Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance*, CCV, London, 1995, pp. 7–24.

Оне представљају владу и имају директан утицај на величину, састав и намену оружаних снага. У ту групу спадају најутицајнији чланови владе, парламента и политичких партија. Трећи партнер овог односа јесте грађанство, оно је социјално вишеслојно. Утицај грађанства на цивилно-војне односе испољава се углавном посредно, на изборима, средствима информисања и јавног мњења. Цивилно-војни односи успостављени између та три субјекта, у пракси, могу да се појаве у облику поделе надлежности, контроле једног субјекта над другим или у облику сарадње, сагласности субјеката (*concordance*). Други вид односа је пожељнији и повољнији, јер обезбеђује већу ефикасност система одбране, али је веома тешко остварљив у пракси. Теорија сагласности види војску, политичке вође и грађане као партнере. У вези с тим, поставља се питање у којој мери и на којем нивоу влада и грађани могу да утичу на улогу војске у нацији, те се стога наводе четири аспекта или показатеља сагласности: друштвени – социјални састав официјерског кора, политички процес одлучивања, метод регрутовања и војни стил.

Ти показатељи су веома важан елемент сагласности зато што рефлектују специфичне услове који утичу на споразум или неслагање наведена три партнера. Стога, зависно од посебности културе и историјских услова, индикатори ће одредити односе војске, владе и друштва, било да је реч о сепарацији, интеграцији или неком другом облику. Према тим индикаторима сматра се, на пример, да су Индија и Израел две земље у којима цивилно-војни односи почивају на принципу *concordance* и да је у њима војска складно интегрисана у општи друштвени, политички и културни амбијент.¹⁷

У свом делу *Јединствена теорија цивилно-војних односа*¹⁸ Даглас Бленд сматра да се цивилна контрола војске најбоље схвата и одржава кроз режиме тзв. *заједничке одговорности* између цивилних лидера и војних старешина. Карактер тих режима зависи од посебности једне земље и функционише у складу са принципима, нормама, правилима и процедурама доношења одлука око којих се врте очекивања.¹⁹ Бленд указује на то да се суштински проблем реконструисања оружаних снага у земљама источне и централне Европе односи на питање, како учинити да војска која користи силу принуде буде у служби легитимних, демократски утврђених циљева, а да, при том, не буде угрожена њена професионална аутономија – без које не може ефикасно да обавља посао.

¹⁷ Треба напоменути да је ова теорија доживела критике, видети шире у: Wells, R.: "The Theory of Concordance in Civil-Military Relations: A Commentary", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue Winter 1996. и Shiff, R.: "Concordance Theory: A Response to Recent Criticism", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue 2, Winter 1996.

¹⁸ Bland, D.: "A Unified Theory of Civil-Military Relations", *Armed Forces and Society*, Vol. 26, Issue 1, Fall 1999.

¹⁹ Исто.

Бленд наводи разлоге због којих је обновљена расправа о цивилно-војним односима: од тежње (углавном америчке) за ширењем демократских стандарда у свету, сталних проблема да се наметне цивилна контрола над војском у многим државама, нарочито тамо где су унутрашњи конфликти прерасли у ендемске појаве, до (недавног, кратког периода) америчког преиспитивања делотворности цивилне контроле у САД. Бленд дефинише модел заједничке одговорности, по којем се цивилна контрола спроводи и одржава путем одговорности за контролу у којој заједнички учествују цивилно руководство и официри. У вези с тим, цивилне власти су одговорне и задужене за неке аспекте контроле, док је војно руководство одговорно и задужено за друге аспекте контроле. Премда се неке одговорности за контролу могу прожимати, оне нису исте. Нејасна употреба термина цивилно-војни односи, демократска контрола и цивилна контрола, јесте добар индикатор непостојања једне целовите теорије на основу које би могли бити описани, објашњени и предвиђени суштински проблеми цивилно-војних односа.

У делу *Цивилна контрола војске*²⁰ Мајкл Деш говори о постојању променљивог односа снаге цивилне контроле оружаних снага и нивоа унутрашњих и спољашњих претњи. Он наводи да је најбољи индикатор степена цивилне контроле одговор на питање ко преовладава када се мишљења цивила и војске разликују. Уколико преимућство има став оружаних снага – ситуација је проблематична, а уколико је цивилно мишљење надмоћније – све је у реду. Главна тема његове теорије цивилно-војних односа је да одређена комбинација унутрашњих и спољашњих претњи са којима се држава суочава (независне промењиве) одређује квалитет цивилне контроле (зависна промењива). Цивилна контрола треба да је најинтензивнија (К1) током изражених спољних ризика и малог унутрашњег ризика; најнеизраженија током малих спољних претњи и високих унутрашњих ризика (К4), док у преостала два случаја треба да је варијабилна (К3 и К2), слика 1.

		Спољашње претње	
		Висок	Низак
Унутрашње претње	Висок	ЛОШЕ К3	НАЈГОРЕ К4
	Низак	ДОБРО К1	КОМБИНОВАНО К2

Извор: Desch, M.: *Civilian Control of the Military*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001, p. 1.

Слика 1 – Комбинација спољашњих и унутрашњих претњи којима се одређује квалитет цивилне контроле

²⁰ Desch, M.: *Civilian Control of the Military*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001, p. 14.

Семјуел Саркезијан цивилно-војне односе посматра као интеракцију између цивилне елите, војске и друштвено-политичког система (слика 2). Он сматра да одређени фактори, односно процеси демократизације, не само да утичу на засебне елементе системског односа, већ могу утицати и на њихову међусобну равнотежу, али и то да војска може играти улогу у доношењу одлука о националној безбедности, али задржати своју политичку неутралност.²¹

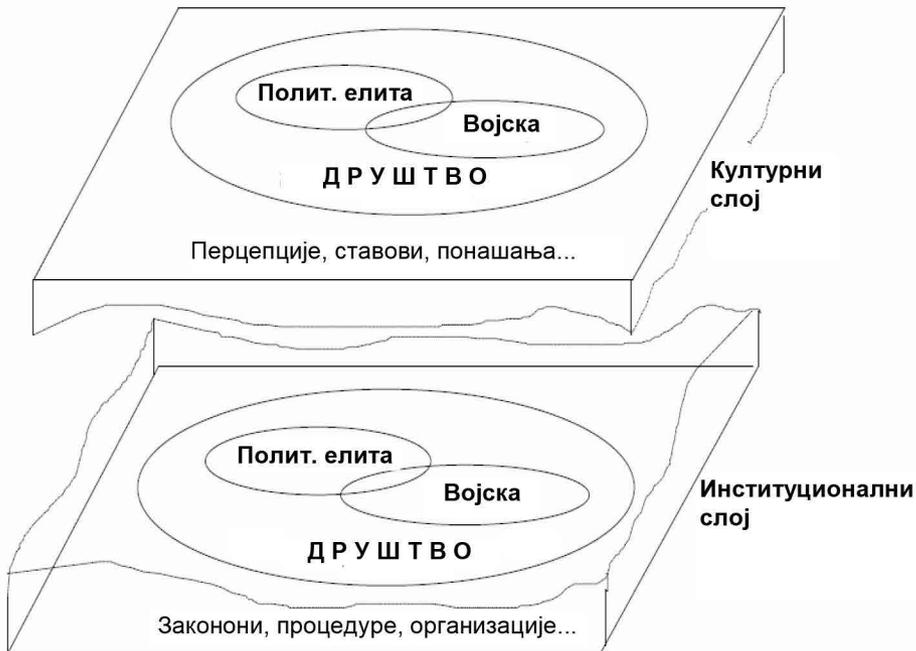
Извор: Tagarev, T.D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 12.

Слика 2 – ЦВО као интеракција цивилне елите и друштвено-политичког система

Поједини аутори²² предлажу апстрактну шему, која реализацију цивилно-војних односа раздваја на три области у оквиру два слоја (слика 3). Први слој обухвата формалне основе цивилне контроле, која се састоји од усвојених закона и осталих законодавних докумената, процедура и организационих структура, као и њихове институционализације. Други слој је „културни“. Он се односи на систем вредности актера у цивилно-војним односима, ниво њиховог образовања и обуке, перцепције, ставове и шеме понашања. Три кључне области пресека су *политичка елита – војска*, *политичка елита – друштво* и *војска – друштво*.

²¹ Саркезијан, С., према: Tagarev, T. D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 12.

²² Tagarev, T.D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 14.

Извор: Tagarev, T.D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997, p. 14.

Слика 3 – Реализација ЦВР кроз културни и институционални слој

У савременим истраживањима у области цивилно-војних односа постоји и ново, постмодерно гледиште на улогу војске после Хладног рата. Неколико научника (Чарлс Х. Москос, Џон Ален Вилијамс и Дејвид Сига) изложило је тај приступ у делу *Постмодерна војска: оружане снаге после Хладног рата*. Они сматрају да се одвијају одређене промене у развоју војске које обухватају: промене у структурном и културном смислу, мање разлике у оружаним снагама у погледу рода, чинова, еволуцију од класичног начина ратовања ка мисијама – хуманитарне интервенције, мировне операције и томе слично. Поред тога, последице постмодерне војске у погледу расе, етничке припадности, пола и сексуалне оријентације веома су изражене. Из тог разлога Москос наводи да ће постмодерна војска бити окарактерисана смањењем разлика у оквиру оружаних снага које се односе на чин, пол, сексуалну оријентацију.²³

²³ Москос, Ч., према: Baev, J. Micewski, E.: *Civil-Military Relations – teaching guide and curriculum*, National Defence Academy Bulgaria, Sofia, 2005, p. 5.

Значајни радови о стању цивилно-војних односа и демократској контроли војске у земљама Централне Европе и Југоисточне Европе су, свакако, радови Ендрју Котија, Ентони Фостера и Тим Едмундса.²⁴ Ти аутори сматрају да се цивилно-војни односи најбоље могу схватити као општи појам који обухвата све аспекте односа оружаних снага (као политичке, друштвене и привредне институције) и друштва (и државе или политичког, социјалног, етничког покрета) чији су део.²⁵ Уколико се цивилно-војни односи схвате као општи појам који обухвата све аспекте односа оружаних снага и друштва чији су део, онда у том контексту *демократска контрола* војске треба да се схвати као политичка контрола над војском од стране легитимно изабраних органа власти на демократским изборима. Коти и његови сарадници предлажу да термин демократска контрола буде коришћен само као израз за политичку функцију и положај војске, односно за њен однос са институцијама и обрасцима политичке моћи у датом друштву. У уставном и правном оквиру демократска контрола оружаних снага означава контролу војске коју врши легитимна, демократски изабрана власт у држави. Демократска контрола, према тим ауторима, чини срж цивилно-војних односа и обухвата три различита, али међусобно повезана елемента. Прво, она обухвата односе војске и домаће политике. Значајна нормативна претпоставка демократске контроле војске јесте то што војска не сме да буде политизована, већ треба да остане *аполитичан слуга* демократских влада.

Други елемент демократске контроле оружаних снага у вези је с контролом одбрамбене политике (схваћене као општи правац развоја војске – обухвата војни буџет, структуру снага, набавку опреме и целокупну војну стратегију). Демократска цивилна контрола значи да развој одбрамбене политике треба да буде под контролом демократски изабраних органа власти, и да се војска ограничи од уплитања у доношење одлука од стране тих органа. Међутим, у пракси политика одбране често обухвата равнотежу између политичке контроле и поштовања професионалне војне вештине. Трећи елемент демократске контроле војске односи се на улогу војске у спољној по-

²⁴ Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A.: Transforming Post-Communist Militaries: Professionalisation of Armed Forces in Central and Eastern Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 30/01, Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., The Armed Forces and Society in Post-Communist Europe: Legitimacy and Change, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 47/02, Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., Democratic Control of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Understanding Civil-Military Relations in Post-Communist Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 1/99, Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 9/00.

²⁵ Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A.: Democratic Control of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Understanding Civil-Military Relations in Post-Communist Europe, ESCR "One Europe or Several?" Programme, Working Paper 1/99.

литици, посебно на одлуку о употреби оружаних снага. Демократска контрола војске подразумева да и спољна политика једне државе, укључујући одлуку о развоју и примени војне силе, треба да буде под контролом демократски изабраних цивилних власти. У пракси се показало да одлука о примени силе и вођењу војних операција представља равнотежу између цивилне политичке контроле и поштовања професионалних војних савета.²⁶ Такође, ти аутори наглашавају да на обликовање цивилно-војних односа, а самим тим и демократске контроле војске, утиче један шири опсег фактора, како домаћих тако и спољних, који се разликују од земље до земље. Ти фактори јесу: историјско наслеђе; домаћи политички, економски и социјални контекст; међународни контекст; институционални фактори, војна структура и професионализам.

Поједини аутори²⁷ бавећи се проблематиком цивилно-војних односа у бившим социјалистичким земљама, пре свега земљама насталим након распада СССР, у разматрању цивилно-војних односа полазе од чињенице да је само након дефинисања политике безбедности једне земље могуће дефинисати и њену значајну компоненту – цивилно-војне односе, тј. цивилну демократску контролу војске. При томе, они настоје да пруже што адекватније одговоре на три групе (пресудних) питања:

1. шта су цивилно-војни односи? Да ли су то односи између власти и војске или између друштва у целини и једног његовог дела – војске? С једне стране, цивилно-војни односи су – односи између власти и војске. С друге стране, то су односи између – војске и друштва. За друштво је важно да схвати да су војска – војници, његов интегрални део са истим правима и слободама које имају остали чланови друштва – у одређеним случајевима војска се ограничава у својим правима за разлику од цивила. Војници су грађани (унајмљени од стране друштва) за заштиту његове безбедности, и уколико се користи општеприхваћени термин у теорији цивилно-војних односа да су „војници грађани који носе униформу“, војска се мора идентификовати са друштвом, уместо да се сматра његовим посебним делом.

2. потом се постављају питања разликовања цивилно-војних односа и односа између осталих делова друштва, као и разлози због којих је стабилност цивилно-војних односа гарант стабилности државе? Цивилно-војни односи су јединствени у својој природи, специфични и различити у односу на остале елементе друштва. То је одређено чињеницом да је војска у служби друштва – живот војника је сваки дан у опасности, јер су они у служби са оружјем у рукама.

²⁶ Исто, стр. 4.

²⁷ Alapishvil, L.: *The Civil-Military Relations and Democratic Control on Armed Forces in Caucasus Region – A Comparative Study*, Center for Political and International Studies, Moscow, 1998, p. 5.

3. настоји се пронаћи адекватан одговор на питање шта је неопходно за постизање стабилности (равнотеже) цивилно-војних односа? Први и основни услов да би се постигла стабилност цивилно-војних односа јесте захтев за јасном поделом надлежности и одговорности у војној сфери.

Закључак

Концепти Семјуела Хантингтона и Мориса Јановица превладавали су у теорији о цивилно-војним односима све до краја Хладног рата, али се и данас узимају као полазне основе за изучавање те проблематике. У тим теоријама тежиште је стављено на питања војног професионализма и политичке неутралности војске.

У постхладноратовским теоријама о цивилно-војним односима могу да се уоче другачији приступи. Нови изазови, ризици и претње безбедности после Хладног рата захтевају значајно измењено схватање о цивилно-војним односима, односно промене у сектору безбедности, форми војног професионализма, повећању цивилно-војне сарадње, као и промене из аспекта демократске контроле над оружаним снагама. Будући да цивилно-војни односи представљају део друштва и друштвених односа, посебна пажња посвећује се утицају политичких, економских, правних, културних, историјских, социолошких и информационах фактора.

Савремено изучавање цивилно-војних односа захтева холистички и интердисциплинарни приступ, који се састоји од најзначајнијих теоријских и примењених дисциплина хуманистичких и друштвених наука, укључујући и стратешке студије и елементе војне науке.

Литература

1. Alapishvil, L.: *The Civil-Military Relations and Democratic Control on Armed Forces in Caucasus Region - A Comparative Study*, Center for Political and International Studies, Moscow, 1998.

2. Baev, J., Micewski, E.: *Civil-Military Relations – teaching guide and curriculum*, National Defence Academy Bulgaria, Sofia, 2005.

3. Bland, D.: “A Unified Theory of Civil-Military Relations”, *Armed Forces and Society*, Vol. 26, Issue 1, Fall 1999.

4. Desch, M.: *Civilian Control of the Military*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001.

5. Дулић, Д.: *Мировне и хуманитарне операције*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитет у Београду, Београд, 2008.

6. Feaver, P.: *Civil-Military Relations*, Annual Review of Political Science, 1999.
7. Feaver, P.: "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and Question of Civilian Control", *Armed Forces and Society*, Vol. 23, Issue 2, Winter 1996.
8. Smerić, T.: „Posthladnoratovske teorije civilno-vojnih odnosa i vojni profesionalizam“, *Društvo. istraživanja* (Zagreb), godina 14, br. 6 (80), 2005.
9. Shiff, P.: *Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance*, CCV, London, 1995.
10. Joo, R.: *The Democratic Control of Armed Forces*, Institute for Security Studies of WEU, Paris, February 1996.
11. Хантингтон, С.: *Војник и држава – теорија и политика цивилно-војних односа*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004.
12. Хаџић, М. (уредник): *Демократска контрола војске и полиције у СРЈ – нормативне претпоставке*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
13. Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A.: *Democratic Control of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Understanding Civil-Military Relations in Post-Communist Europe*, ESCR "One Europe or Several?" Programme, *Working Paper 1/99*.
14. Tagarev, T. D.: *The Role of Military Education in Harmonizing Civil-Military Relations (the Bulgarian Case)*. NATO Democratic Institutions Individual Fellowship Project, Final Report, June 1997.